

KATASTROFER

FORORD AF JENS SEEBERG

Katastrofer er et forholdsvis nyt felt for antropologien. Faget har historisk set været mere optaget af at undersøge, hvordan samfund og kultur 'fungerer', end af, hvordan de bryder sammen. En af udfordringerne er overhovedet at definere, hvad en katastrofe er. Ordet 'katastrophe' er græsk og henviser til det punkt i et klassisk græsk drama, hvor den krise, der opbygges i dramaet, åbenbares i sit fulde (katastrofiske) omfang, for eksempel det punkt i Sofokles' fortælling om Kong Ødipus, hvor det bliver klart, at Ødipus uden at vide det har dræbt sin far og giftet sig med sin mor. Det er en fortælling, der forener den individuelle katastrofe med den samfundsmæssige, idet Ødipus' forbrydelse er årsag til, at byen Theben er ramt af pest. Det er også en fortælling, der understreger de kosmologiske forbindelser mellem den menneskelige verden og guderne, som demonstrerer katastrofens politiske implikationer, og som understreger skæbne og

(u)held som centrale aktører i det menneskelige univers. Disse temaer går igen i nutidens forståelser af begrebet katastrofe, og de er genstand for den antropologiske undersøgelse af emnet.

Mens det græske drama kunne gøre det ufattelige håndterbart, er de katastrofer, der skaber faktiske samfundsmæssige sammenbrud, uhåndgribelige. De kan have et langsomt og malende forløb, som en tørke, eller være pludselige og uforudsigelige, som en flodbølge eller et jordskælv. Katastrofen måles på sin effekt, og målestokken strækker sig fra det personlige niveau, som en invaliderende trafikulykke, til begivenheder med katastrofale følger for hele kloden – Anden Verdenskrig eller global opvarmning.

Man skelner i daglig tale mellem naturkatastrofer og menneskeskabte katastrofer, men ud fra en antropologisk vinkel er denne skelnen ikke så relevant. Det skyldes netop det forhold, at det ikke er begivenheden i sig selv, som er katastrofal, men effekter-

ne af begivenheden på de samfund, der påvirkes af begivenheden. Således vil en flodbølge, der skyller ind over en øde ø, ikke opfattes som en katastrofe, i modsætning til de tsunamier, som ramte store dele af Sydøstasien i 2004 og Japan i 2011. Det rejser et spørgsmål om, hvad det er der betinger katastrofens konkrete effekter i en given situation. Hvordan fordeles sårbarheden overfor at blive ramt af en katastrofe i et samfund?

Der er ikke et entydigt svar på spørgsmålene, netop fordi mange forskellige typer af begivenheder kan udløse katastrofer med forskellige forløb og effekter. Det forhold, at katastrofer så at sige 'virker' forskelligt, viser sig som forskellige typer af sårbarhed. Eksempelvis er lavtliggende beboelse typisk mere sårbar overfor oversvømmelser end højtliggende områder, ligesom træhuse bygget på pæle er bedre i den situation end murstenshuse på jorden. Oftest er der en klar sammenhæng mellem fordelingen af

fattigdom i et samfund og fordelingen af sårbarhed overfor katastrofer, men det er ikke altid tilfældet. Nogle katastrofer rammer i særlig grad højteknologiske installationer, som typisk har været til størst gavn for velstillede befolkningsgrupper, og de rammes derfor relativt hårdere eller lige så hårdt som fattigere sociale grupper.

Oftentimes påvirker katastrofen også det statslige politiske niveau, idet staten får mulighed for at vise, at den kan håndtere situationen – eller den kan fejle, hvilket kan give anledning til politiske ændringer. Også på det lokalpolitiske niveau kan forhandlinger og netværk spille en stor rolle for fordeling af hjælp. Antropologiske studier af genopbygningsprocesser efter jordskælvskatastrofer har også vist, at fordeling af nødhjælp og støtte til genopbygning for nogle familier kan give mulighed for at etablere bedre levevilkår end dem, der herskede før katastrofen, hvorimod andre familier kan være langt værre stillet, enten fordi de er blevet forfordelt i forbindelse med distribution af hjælp, eller på grund af død eller invaliditet i forbindelse med begivenheden. Spørgsmål om skæbne og den mere eller mindre retfærdige fordeling af held og uheld knytter sig tæt til bestræbelserne på at skabe mening i kaos for de, der rammes.

Dette nummer af *Jordens Folk* rummer en række bidrag, som hver især lægger vægt på forskellige aspekter af katastrofer, og som derved også illustrerer bredden i emnet og den kompleksitet, feltet rummer. Mattias Borg Rasmussens artikel demonstrerer, at fortællinger om kata-

strofer ikke bare i fortiden, men også i en truende fremtid spiller en stor rolle i Perus højland. Man ved, at katastrofer jævnligt sker i området, og der er ingen tvivl i befolkningen om, at der snart vil komme en ny katastrofe; men ingen ved præcis, hvornår den indtræffer. Denne blanding af viden om, at noget vil ske, og uvished om tidspunktet præger hverdagen og livet for befolkningen i området.

Tidsperspektivet er også centralt i Felix Riedes arkæologisk-orienterede analyse af, hvordan naturkatastrofer i fortiden har påvirket datidens kulturelle og samfundsmæssige udvikling. Han peger på, at katastrofens konsekvenser nødvendigvis må forstås i lyset af de samfundsmæssige spændinger, som eksisterede i samfundet forud for katastrofen, og som giver anledning til, at samfundet efterfølgende ikke nødvendigvis finder tilbage til det, der var før, men kan udvikle sig i helt nye retninger.

Opfattelsen af tiden og bevægelsen mellem kontinuitet og brud spiller også en væsentlig rolle i Nina Grens artikel, men her er tidsperspektivet helt anderledes. Hun fokuserer på familien og hverdagslivet midt i katastrofen, som det udspiller sig for palæstinensiske familier i de semi-permanente krigszoner i Gaza og på Vestbredden. Her er katastrofen et vilkår, som nye generationer fødes ind i og socialiseres til at orientere sig i under indtryk af krigens venne- og fjendebilleder. Analysen peger på den eksistentielle usikkerhed, dette medfører; som Gren siger: "Fremtiden og konsekvenserne af ens handlinger er ikke til at forudse. Katastrofens konsekvens er, at stort set

alting flyder".

Efter en krigs afslutning vil man som regel kunne fastlægge, hvornår den sluttede. Men hvornår slutter krigens katastrofer? Det spørgsmål rejser Mette Lorenzen i sit bidrag om tilbagevendte kroatisk-serbiske flygtninge, der er vendt tilbage til Kroatien for at leve i og forsøge at genopbygge både huse og sociale relationer blandt de naboer, de oprindeligt flygtede fra. Hvilken form for normalitet kan etableres i landsbyer, hvor nogle af indbyggerne for få år siden var medvirkende til at slå andre indbyggere ihjel? Er det muligt, spørger hun, "at genopbygge et hjem uden fortidens spøgelse og uden, at erindringen om flugt og vold vil træde inden for hjemmets fire vægge"? Hvilken normalitet kan i det hele taget skabes i samfund, som er traumatiserede af katastrofer, og hvor lang tid tager det? Antropologien bidrager her med vigtige refleksioner og viden, der tjener som korrektion til mediernes korte hukommelse, hvad angår katastrofer.

Endelig placerer Hanne Augustenborg afsluttende bidrag os midt i katastrofens akutte nødhjælp. Hun fokuserer på, hvordan der i den akutte fase efter en naturkatastrofe – her de voldsomme oversvømmelser i Pakistan i 2010 – skabes en form for parallelt univers, hvor de samfundsmæssige normer og regler, som gælder i 'normaltilstanden', er sat ud af kraft i en periode. Det gælder eksempelvis visse sociale skel, hvor grupper af mennesker, der før katastrofen tilhørte forskellige klasser, klaner eller kaster, i katastrofens kaos tvinges af omskændighederne til at leve sammen på samme vilkår.

Foto, Hanne Augustenborg

Samlet set giver bidragene en række forskellige, antropologisk informerede perspektiver på, hvordan katastrofale begivenheder kan forstås og analyseres i forhold til deres kulturelle og samfundsmæssige implikationer. I kraft af bidragenes komplementaritet får læseren dels et indblik i bredden af begivenheder, der kan samles under overskriften for dette nummer, dels en række vigtige pointer, som det antropologiske studie af katastrofer kan bidrage med. Hvis begrebet som ovenfor anført i sin græske oprin-

delse betegnede det katastrofale moment, hvor situationens alvor går op for aktørerne og de tvinges til at handle i overensstemmelse hermed, fokuserer den antropologiske analyse af katastrofer således i højere grad på, hvad der gik forud, og på hvad der efterfølgende sker. ■

God læselyst!

Litteraturforslag

Henry, D. (2005). *Anthropological Contributions to the Study of Disasters*. In D. McEntire & W. Blan-

chard (Eds.), *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence of Concepts Issues and Trends From the Research Literature*. Emmitsburg, Maryland: Federal Emergency Management Agency.

Hoffman, S. M., & Oliver-Smith, A. (Eds.) (2001). *Catastrophe & Culture. The Anthropology of Disaster*. Santa Fe, N.M.: School of American Research Press.

Oliver-Smith, A., & Hoffman, S. M. (Eds.) (1999). *The angry earth: disaster in anthropological perspective*. New York & London: Routledge.